

DOMÁCÍ VĚZENÍ – JEDNA Z MOŽNÝCH ALTERNATIV ODNĚTÍ SVOBODY?

HOMME ARREST – ONE OF POSSIBLE ALTERNATIVES OF IMPRISONMENT?

VĚRA KALVODOVÁ

Právnická fakulta, Masarykova univerzita

Abstrakt

Příspěvek se zabývá trestem domácího vězení, jenž by se dle návrhu nového trestního zákoníku měl stát jednou z alternativ nepodmíněného trestu odnětí svobody. Je zaměřen zejména na analýzu navrhované právní úpravy, zamýšlí se však nad tímto trestem v širších souvislostech, zejména též s ohledem na ústavněprávní aspekty, výhody i možná úskalí. Snaží se zodpovědět otázku, zda se domácí vězení může i u nás stát efektivní alternativou trestu odnětí svobody.

Klíčová slova

Domácí vězení, alternativní tresty, návrh nového trestního zákoníku, nepodmíněný trest odnětí svobody, sankční systém trestního práva, namátková kontrola, elektronické monitorování.

Abstract

This article deals with home arrest which should become one of possible alternatives of the unsuspended sentence of imprisonment in accordance with the draft of new Criminal Code. It is aimed at analysis of legal regulation suggested first of all, but covers also other issues such as for example constitutional aspect or advantages and disadvantages of home arrest. The article tries to answer a question whether the home arrest could be an effective alternative of imprisonment.

Keywords

Home arrest, the alternative sanctions, draft of the new Criminal Code, the sentence of imprisonment, the system of criminal law sanctions, sample control, electronical monitoring.

1. Úvod

Ústředním motivem proměn sankčního systému trestního práva v rámci reformy tohoto právního odvětví je pojmání nepodmíněného trestu odnětí svobody jakožto ultima ratio a s tím související myšlenka alternativního trestání. Uvedený přístup se promítl jak do četných novelizací trestního zákona, k nimž došlo v rámci tzv. novelizační fáze reformy,¹ tak do návrhů nového trestního zákoníku, včetně poslední jeho verze. Jedním z trestů, o něž má být stávající sankční systém rozšířen, je trest domácího vězení. Byť může působit poněkud nezvykle, není domácí vězení v našem právním řádu institutem zcela novým. Jako alternativa vězení prvního stupně bylo součástí zákona č. 117 z roku 1852, ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, účinného až do r. 1950. Bylo možno je uložit namísto vězení v případě, že trestanec byl člověk bezúhonné pověsti a kdyby, jsa vzdálen ze svého příbytku, nemohl si hleděti svého úřadu, svého obchodu nebo svého výdělků.² Odsouzený se zavazoval, že se nevzdálí z domu, Někdy stačil jeho slib, jindy byla postavena stráž. V případě nedodržení závazku musel zbytek trestu vykonat ve věznici. Trest domácího vězení není však jen historickou záležitostí, setkáváme se s ním v současných sankčních systémech řady států. Položme si tedy otázku: „Může se domácí vězení stát efektivní alternativou odnětí svobody i u nás?“

2. Domácí vězení v návrhu nového trestního zákoníku

Dle návrhu nového trestního zákoníku může soud uložit trest domácího vězení pouze za přečin, tedy méně závažnou kategorii trestného činu,³ a to při kumulativním splnění dvou předpokladů: *jestliže vzhledem k povaze a závažnosti přečinu a osobě a poměrům pachatele lze mít důvodně za to, že postačí uložení tohoto trestu, a to popřípadě i vedle jiného trestu a pachatel dá písemný slib, že se v zákonem nebo rozsudkem stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese.* Jako samostatný pak může být tento trest uložen, jestliže vzhledem k výše uvedeným kritériím uložení jiného trestu není třeba. Jak patrně, domácí vězení není tedy výslovně koncipováno výlučně jako alternativa nepodmíněného trestu odnětí svobody, nicméně lze dovést, že právě takto je zamýšleno. Dle důvodové zprávy by tento trest měl

¹ K nepodstatnějším změnám blíže např. Kalvodová, V.: Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí, MU Brno, 2002

² § 262 zákona č. 117/1852 ř. z.

³ Přečiny jsou dle návrhu všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž zákon stanoví trest odnětí svobody s dolní hranicí trestní sazby do tří let.

být ukládán osobám, které je třeba s přihlédnutím k povaze a závažnosti trestného činu, osobě pachatele i k možnostem jeho resocializace sice bezprostředně postihnout omezením osobní svobody (nestačí jen podmíněné odsouzení), ale postačuje podstatně menší intenzita zásahu vůči nim.⁴ Je tedy zřejmé, že domácí vězení představuje především, resp. právě alternativu nepodmíněného trestu odnětí svobody, těžko si tuto sankci lze představit jako alternativu jiného druhu trestu. Tomuto nasvědčuje i skutečnost, že se jedná o tzv. trest s náhradou. V případě, že soud ukládá trest domácího vězení, stanoví pro případ, že by výkon tohoto trestu byl zmařen, náhradní trest odnětí svobody až na jeden rok. Zmaření trestu je definováno jako nedodržení jeho podmínek.

Podstata trestu domácího vězení spočívá, nestanoví-li soud v rozsudku jinak, *v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna a v ostatních dnech v době od 20.00 hodin do 05. 00 hodin*, toto však neplatí, vykonává-li v této době své zaměstnání nebo povolání nebo je-li mu v důsledku jeho onemocnění nebo zranění poskytována zdravotnická péče ve zdravotnickém zařízení. Z uvedeného tedy vyplývá, že soud má možnost „nastavit“ v rozsudku podmínky i jinak, což je projevem principu soudní individualizace trestu. Je otázkou, zda je eventuálně může i zpřísnit. Požadavek respektování zásady zákonnosti hovoří spíše proti této možnosti. Vzhledem k tomu, že navrhovaná právní úprava umožňuje soudu uložit pachateli na dobu výkonu trestu domácího vězení přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život, v případě pachatelů ve věku blízkém věku mladistvých pak i některá z výchovných opatření dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, lze předpokládat, že jiný rozsah povinnosti zdržovat se v obydlí bude v rozsudku stanoven právě s ohledem na tato omezení, či spíše povinnosti. Pokud soud např. stanoví povinnost podrobit se vhodnému programu psychologického poradenství, může vyvstat potřeba přizpůsobení doby, po kterou se odsouzený může vzdálit mimo obydlí. Na druhé straně, půjde-li např. o odsouzeného, který nemá zaměstnání, může se jevit účelným v pracovních dnech dobu rozšířit, bude-li takové rozšíření, jak již naznačeno, přípustné. Nová hmotně právní úprava trestu domácího vězení je nutně provázena i změnami procesně právními, tedy novelizací trestního řádu, neboť je nutno upravit výkon tohoto trestu. Dle návrhu novely trestního řádu doprovázející nový trestní zákoník *počátek výkonu trestu, místo jeho výkonu a způsob kontroly* stanoví předseda senátu v nařízení výkonu trestu domácího vězení. Místem výkonu trestu bude obydlí odsouzeného buď v místě trvalého

⁴ Důvodová zpráva k návrhu nového trestního zákoníku, portal.justice.cz/ms, s. 41

pobytu, anebo v místě, kde se zdržuje. Při stanovení místa přihlédne předseda senátu k osobním a rodinným poměrům odsouzeného, popř. k místu výkonu zaměstnání a možnostem dopravy do zaměstnání. Počátek výkonu pak stanoví tak, aby si obžalovaný mohl obstarat své záležitosti. Pokud jde o kontrolu výkonu trestu, návrh obsahuje dva způsoby: *elektronický monitorovací systém*, umožňující detekci pohybu odsouzeného, kontrolovaný příslušným útvarům Policie České republiky a *namátkovou kontrolu* vykonávanou probačním úředníkem. Pokud orgán vykonávající kontrolu zjistí nedodržování podmínek domácího vězení a uložených přiměřených omezení a povinností, sdělí tuto skutečnost bezodkladně soudu, který výkon nařídil. Návrh upravuje i možnost odkladu a přerušení výkonu trestu a také možnost jeho změny. O změně místa výkonu trestu, doby, kdy se zde má odsouzený zdržovat a o změně přiměřených omezení a povinností rozhodne soud z důležitých důvodů na návrh odsouzeného, státního zástupce, probačního úředníka nebo i bez návrhu. Nesmí přitom změnit v neprospěch odsouzeného počet hodin v týdnu, po které se má odsouzený zdržovat v obydlí a rozsah přiměřených omezení a povinností. Návrh nestanoví kritéria pro stanovení způsobu výkonu trestu a ani důvodová zpráva se k této otázce nevyjadřuje, bude tedy na úvaze soudu, jakou formu kontroly zvolí. Zřejmě bude záležet na osobě odsouzeného a povaze spáchaného činu. Je ovšem otázkou, zda výkon trestu prostřednictvím namátkové kontroly je dostačující a efektivní a zda by nebylo vhodnější ponechat pouze formu elektronického monitoringu. Odhalení porušení povinností při namátkové kontrole je víceméně věcí náhody, navíc v situaci, kdy počty probačních úředníků rozhodně nejsou dostačující a míra jejich úkolů v trestním řízení vysoká, nelze zřejmě očekávat vysokou četnost kontrol.⁵ Elektronický monitoring lze naopak považovat za velmi efektivní, byť jeho zavedení bude určitě dosti nákladné. Tato forma výkonu trestu domácího vězení činí z něj alternativní sankci s výrazně punitivním charakterem, představující nejen výrazné omezení osobní svobody, ale i zásah do soukromí, a to jak odsouzeného, tak i jeho rodinných příslušníků. Oprávněně byla proto nastolena i otázka, zda takovýto zásah je ještě v souladu se zásadou personaly trestu a zda popř. nepřesahuje ústavněprávní rámec zejména s ohledem na čl. 10 odst. 2, popř. i čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.⁶ Má-li ovšem kontrola probíhat pomocí nesnímatelného elektronického náramku, který bude pouze detekovat pohyb odsouzeného, popř. odhalí snahy o manipulaci s náramkem, lze dle našeho

⁵ K této otázce srovnej Kalvodová, V.: Sankční systém trestního práva ve světle rekonstrukce – vybrané problémy. In Rekonstrukcia trestného práva, Akadémia PZ Bratislava, 2004, s. 62, ISBN 80-8054-321-6

⁶ Kalvodová, V.: c.d. v pozn. č. 1, s. 250, k otázce ústavnosti elektronického monitorování Kratochvíl, V.: Ústavní rozměr koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného v České republice, in Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky, MU Brno, 2000, s. 154, ISBN 80-210-2469-0

názoru takovýto zásah do soukromého a rodinného života mít za přiměřený ve smyslu čl. 4 Listiny základních práv svobod. Co se zásady personality týče, i domácí vězení, stejně jako kterýkoli jiný trest určitým způsobem postihuje, resp. omezuje i nejbližší okolí odsouzeného. Zásah do soukromí a rodinného života je však kompenzován tím, že odsouzený nemusí např. opustit rodinu, může docházet do zaměstnání a rodina tak nepřijde o část příjmů apod., takže se nejeví být výraznější než např. u trestu odnětí svobody.

Přestože nepovažujeme variantu namátkové kontroly za příliš účinnou, bude-li zachována, měla by být výslovně upravena oprávnění probačního úředníka při výkonu kontroly, zejména oprávnění ke vstupu do obydlí, tak, jak je tomu v případě dohledu.

3. Závěr

V úvodu příspěvku zazněla otázka, zda se domácí vězení může stát u nás efektivní alternativou nepodmíněného trestu odnětí svobody. Především třeba konstatovat, že ač se to na první pohled nemusí jevit, představuje domácí vězení výrazné omezení osobní svobody odsouzeného, které, a to i na rozdíl od nepodmíněného trestu odnětí svobody, vyžaduje značnou míru osobní disciplíny jak odsouzeného, tak i jeho blízkých. To potvrdily i průzkumy realizované v rámci experimentálního ověřování trestu domácího vězení spojeného s elektronickým monitoringem, které bylo realizováno v Nizozemí v druhé polovině 90. let minulého století. Z rozhovoru se 48 účastníky a 21 spolubydlícími vyplynulo zjištění, že elektronické monitorování bylo považováno za skutečné omezení osobní svobody, vyžadující velkou dávku disciplíny a odpovědnosti a přesně stanovený rozpis činností učinil z něho opravdový trest.⁷ Na druhé straně nelze trestu domácího vězení upřít pozitiva alternativních trestů v podobě zachování rodinných a pracovních vazeb a eliminace prisonizace.

Z hlediska efektivity trestu domácího vězení je otázkou, zda podobně jako v jiných zemích (kromě zmíněného Nizozemí např. ve Švédsku) nemělo být i u nás provedeno experimentální ověření této sankce před jejím zavedením do trestního zákona, a to jednak ve směru samotného výkonu (tedy kolik osob skutečně trest úspěšně vykoná bez nutnosti nastoupit

⁷ Blíže k tomu Spaans, E.: Elektronické monitorování: nizozemský experiment, České vězeňství, 1999, č. 4, s. 49 a násl.

výkon trestu odnětí svobody pro porušení podmínek), jednak i z hlediska případné recidivy trestné činnosti. Dle našeho názoru by to bylo ku prospěchu věci. Nicméně k němu nedošlo, je tedy třeba využít zahraničních zkušeností, popř. i domácích zkušeností s výkonem zejména trestu obecně prospěšných prací. Prvotním předpokladem úspěšného výkonu trestu domácího vězení bude jeho uložení vhodným pachatelům. Dosavadní zkušenosti s trestem obecně prospěšných prací to jen potvrzují. Velmi prospěšnou se jeví spolupráce s Probační a mediační službou již ve fázi trestního stíhání, kdy vytypování vhodných případů a obstarání informací o osobě obviněného a jeho poměrech může soudu usnadnit rozhodování.

Máme-li tedy odpovědět na otázku, zda domácí vězení může být efektivním alternativním trestem i u nás, odpověď zní: „Ano, ve vztahu k určitému okruhu pachatelů může.“ Zda tomu tak skutečně bude, závisí na mnoha faktorech, některé byly již naznačeny – vhodní pachatelé, důsledná kontrola. Z dalších lze uvést akceptaci domácího vězení jako skutečného trestu, nikoli pouhého dobrodiní zákona, a to jak ze strany veřejnosti, tak i orgánů činných v trestním řízení.

Zavedení trestu domácího vězení je krokem pozitivním, neboť rozšiřuje rejstřík trestních sankcí a tím i prostor pro soudní individualizaci trestu.. Navrhovanou právní úpravu hodnotíme jako v zásadě zdařilou, s výše uvedenými připomínkami či náměty. V případě jejího přijetí lze očekávat, že podobně jako u jiných alternativních trestů, zejména obecně prospěšných prací, prosazování do aplikační praxe nebude jednoduché a vyžádá si určitý čas. Samotný výkon pak bude náročný z hlediska zajištění důsledné kontroly. Nicméně pouze praxe prověří, zda tato sankce bude skutečně funkčním prostředkem ochrany společnosti a umožní i vyřešení otázek, které již nyní v souvislosti s navrhovanou právní úpravou vyvstávají.

Literatura:

- [1] Důvodová zpráva k návrhu nového trestního zákoníku, portal.justice.cz/ms
- [2] Kalvodová, V.: Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí, MU Brno, 2002. ISBN 80-210-3025-9
- [3] Kalvodová, V.: Sankční systém trestního práva ve světle kodifikace-vybrané problémy, in *Rekodifikácia trestného práva*, Akadémia PZ Bratislava, 2004, ISBN80-8054-321-600000
- [4] Kratochvíl, V.: Ústavní rozměr koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného v České republice, in *Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky*, MU Brno, 2000, ISBN 80-210-2469-0
- [5] Návrh trestního zákoníku, portal.justice.cz/ms
- [6] Poláček, F. a kol.: *Československé trestní zákony platné v Zemi České a Moravskoslezské*, Praha , 1946
- [7] Spaan, E.: *Elektronické monitorování: nizozemský experiment*, České vězeňství, 1999, č. 4

Kontaktní údaje na autora – e-mail:

kalvodov@law.muni.cz

